

Луций С.

Шевченкиана М. Ткача, О. Шарварка и Я. Яроша

В статье рассказывается об украинских писателях – М. Ткаче, О. Шарварке и Я. Яроше, которые обогатили украинскую шевченкиану 1960–2000-х годов.

Ключевые слова: шевченкиана, интерпретация личности Т. Шевченко, романтическая идеализация.

Lushchiy S.

Shevchenko-Related Studies of M. Tkach, O. Sharwarok and J. Jarosh

The article presents an account of Ukrainian writers M. Tkach, O. Sharwarok and J. Jarosh who contributed to Shevchenko-related studies of 1960–2000-s.

Key words: Shevchenko-related studies, interpretations of Shevchenko's personality, romantic idealization.

УДК 821.161.2.09:75/.76:7.072.2“19”

*Т. Чуйко, заст. ген. директора з наук. роб.
Національного музею Тараса Шевченка*

ДО ПРОБЛЕМИ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ОБРАЗУ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА У МИСТЕЦТВОЗНАВСТВІ ХХ СТ. (НА ПРИКЛАДІ ЖИВОПИСУ І ГРАФІКИ)

Висвітлено питання вивчення мистецтвознавством ХХ ст. інтерпретацій образу Т. Шевченка (на прикладі живопису й графіки). До 1963 р. це – фіксація творів означеної тематики в каталогах виставок (подається огляд). Названо видання (з 1963 р.), у яких містяться елементи мистецтвознавчого аналізу цих творів, вказано його особливості.

Ключові слова: мистецтвознавчий аналіз, каталоги виставок, образотворча шевченкіана.

Вивчення образотворчої шевченкіани почалося з виставок. 1911 р. до 50-річчя з дня смерті Т. Шевченка в Академії мистецтв (Петербург) відбулася виставка, ініційована В. Беклемішевим і В. Мате. Серед експонатів були портрети поета-художника роботи В. Мате і Я. Андрєєва. Того ж року проекспоновано виставку в Київському художньо-промисловому музеї, яку організували М. Біляшівський і Д. Щербаківський. Там, поміж іншого, були представлені малюнки В. Штернберга на шевченківські теми. 1920 р. у Києві було експоновано присвячену митцеві велику літературно-художню виставку, на якій у великому розділі матеріалів про вшанування його пам'яті були представлені, зокрема, малярські твори на шевченківські теми. На відзначення 125-ліття від дня народження Т. Шевченка найбільшою стала Республіканська

ювілейна шевченківська виставка в Києві, організована за постановою Урядового ювілейного шевченківського комітету в 1939 р. у приміщенні Академії наук УРСР. На ній експонувалися й твори на шевченківські теми, виконані як до 1917 р., так і потому. 1940 р. у Києві сотим роковинам виходу в світ першого "Кобзаря" присвятили виставку "Ілюстратори "Кобзаря" за сто років". До цієї ж дати підготовлено й виставки у Львівському університеті та в Галереї картин Т. Г. Шевченка в Харкові – ""Кобзар" Шевченка в образотворчому мистецтві" (200 експонатів).

1939 р. Київським обласним відділом мистецтв у облвиконкомі та Київським обласним домом народної творчості було зорганізовано обласну виставку "Тарас Григорович Шевченко в образотворчому самодіяльному мистецтві" (малювання, графіка, скульптура, різьба). Представлені на ній твори самодіяльних митців зафіксовано у каталозі (К., 1939–1940).

1961 р. на вшанування 100-х роковин із дня смерті поета-художника в Республіканському виставковому павільйоні в Києві відкрилася виставка творів майстрів образотворчого мистецтва України, де експоновано 1014 робіт, присвячених Т. Шевченкові (зокрема живопис, графіка, плакати). 1961 р. у Львові в Львівському державному музеї українського мистецтва проекспоновано Обласну художню виставку до 100-річчя з дня смерті Т. Шевченка. 1963 р. Казахська державна художня галерея імені Т. Г. Шевченка представила на виставці в Алма-Аті 150 творів, серед яких – роботи казахських художників на теми перебування поета в Казахстані. Тоді ж Луганський художній музей ім. Артема організував виставку творів митців області на шевченківські теми. Подібні за концепцією виставки підготовлено музеями Львова й Сум, Одеси й Ужгорода, Івано-Франківська. 1964 р. на відзначення 150-ліття від дня народження Т. Шевченка масштабну виставку підготовлено в Києві у Республіканському виставковому павільйоні, Київському державному музеї російського мистецтва та виставковому залі Спілки художників України. Ця подія, що була представлена на площі відразу трьох установ, презентуючи доробок українських радянських художників та зразки образотворчого мистецтва на шевченківські теми періоду до 1917 р., знайомила з понад 1500 творів-присвят поетові. 1964 р. в Москві у найбільшому виставковому залі на Манежній площі відбулася ювілейна художня шевченківська виставка, де поміж інших експонатів було представлено 1609 творів українського образотворчого мистецтва на шевченківські теми. 1965 р. цю виставку, зокрема твори на означену тему, було проекспоновано у кількох містах СРСР. Проте фіксація шевченкіани зводилася, у кращому випадку, до видання каталогів виставок; мистецтвознавчого аналізу творів здійснено не було. Першою спробою виокремити цей

тематичний зріз шевченкіани стало видання науковців Державного музею Т. Г. Шевченка "Шевченко в образотворчому мистецтві" 1963 р. (автори тексту й упорядники – В. Косян, Г. Паламарчук, Є. Серета, К. Чумак). Альбом укладено з двох частин: перша – "Образ Т. Г. Шевченка в мистецтві", друга – "Художні твори за мотивами поезії Т. Г. Шевченка". До першої частини належать, зокрема, 48 репродукцій творів живопису й графіки: В. Штернберга, М. Степанова, М. Мікешина, К. Трутовського, Ф. Красицького, І. Репіна, І. Крамського, К. Устияновича, Ф. Кричевського, І. Їжакевича, К. Трохименка, О. Кульчицької, О. Сахновської, М. Самокиша, Г. Меліхова, В. Касіяна, М. Дерегуса, Г. Світлицького, М. Божія, О. Попова та ін. У вступі зауважено: "Велика кількість портретів Шевченка, виконаних різними художниками, картини, скульптури і малюнки на теми його життя і творчості, що знаходяться в різних музеях або у приватних збірках, численні ілюстрації до його поезій і прози, репродуковані в різних виданнях, не були досі зібрані воедино" [3, 1]. Зазначається, що в такий спосіб представлено постать Т. Шевченка як великого революціонера-демократа, чиї життя і діяльність є зразком самовідданого служіння народу, "вчать радянських митців бути вимогливими до себе, запалюють на створення високоідейних і високохудожніх робіт" [3, 1]. Текст містить елементи мистецтвознавчої характеристики вміщених творів, здебільшого з позицій тогочасних ідеологічних настанов.

1968 р. у Києві вийшла книжка О. Овдієнка "Мистецтво оформлення "Кобзаря"". Уміщені репродукції портретів Т. Шевченка на фронтисписах, оправах, обкладинках та суперобкладинках різних видань розглядаються переважно з позицій мистецтва оформлення книжки. Проте автор не відмовляється від характеристики окремих робіт з точки зору особливостей інтерпретації образу поета, враховуючи вимоги панівної ідеології. Серед репродукованих портретів-фронтисписів – роботи М. Мікешина у виданні "Кобзаря" 1860 р., М. Мурашка – у виданні 1867 р., І. Крамського – у виданні 1911 р., В. Касіяна – у виданні 1960 р. Репродуковано портрети на обкладинках видань: наприклад, роботи Ф. Красицького – видання 1927 р., О. Судомори – видання 1928 р., а також на суперобкладинках роботи В. Касіяна – видання 1934 р. та видання 1954 р.; оправах: Г. Горделадзе – до грузинського видання 1952 р., І. Хотинка – у виданні 1960 р. та ін.

Значним кроком у вивченні теми стало видання "Шевченківський словник" у двох томах, що побачило світ 1978 р. Тут найповніше на той час зібрано інформацію про художників, що розробляють шевченківські теми, та подано перелік цих творів, хоча формат енциклопедичної статті про митців не давав можливості робити глибокий мистецтвознавчий аналіз особливостей інтерпретації

образу Т. Шевченка. Вагомим внеском у систематизацію образотворчої шевченкіани стала стаття зазначеного словника "Шевченко Т. Г. в образотворчому мистецтві" О. Овдієнка, що послуговувався каталогами виставок та виданням "Державний музей Т. Г. Шевченка. Каталог фондів" (1967).

1986 р. у виданні "Український портретний живопис другої половини XIX – початку XX століття" В. Рубан здійснила мистецтвознавчий аналіз образотворчої шевченкіани означеного періоду в контексті розвитку портретного жанру в творчості М. Мурашка, Ф. Красицького, К. Устияновича, А. Манастирського, Г. Коваленка, Я. Пстрака, Й. Куриласа, Ю. Панкевича, Ю. Пігуляка, М. Івасюка.

Г. Грабович у виданні "Шевченко, якого не знаємо" (2000) в розділі "Колажі з Шевченком" аналізує образотворчу шевченкіану першої половини – середини (з 1960-ми включно) XX ст. як прояв "державно-монопольної, поліційно-насадженої естетики так званого соціалістичного реалізму" [2, 207], коли "все має бути на поверхні, все має бути доступне для смаку та інтелекту найпростішого споживача, тобто для "народу"; насправді ж для цензора, для Партії. Тим-то основний ключ, основна модальність цих "творів радянських художників" – це кіч" [2, 207]. Автор вбачає серед основних прикмет цього масиву творів особливий фокус на дитинство і юність як здійснення послідовної та планомірної інфантилізації (причому Г. Грабович зауважує, що мова тут про глибинніший, не безпосередньо історичний (сталінський) контекст); підкреслення "ущербності Шевченка-селяка щодо цього "високого" світу" [2, 214] (йдеться про петербурзьке оточення митця до заслання); використання "досить-таки механічно й халтурно" [2, 216] не тільки готових шаблонів, передусім фотографій Т. Шевченка, але й загальної інтертекстуальності (списуються, повторюються і варіюються пози та жести).

2003 р. у Львові вийшов друком каталог виставки, підготованої Львівським палацом мистецтв "Портрет Т. Г. Шевченка в творах львівських художників" (упорядник – Р. Наконечний, автор вступної статті – В. Овсійчук), де здійснено короткий огляд творів М. Козика, З. Кецала, Є. Безніска, Л. Медвіда, В. Островського, С. Добровольського, М. Старовойт, Д. Довбошинського, Б. Мусівського, І. Крислача, А. Сидоренка, Я. Омеляна.

2004 р. вийшло видання В. Яцюка "Віч-на-віч із Шевченком", що складається з кількох розділів: автопортрети Т. Шевченка; роботи сучасників – портрети, портрети-персонажі, портрети-замальовки; світлини. У другому розділі репродуковано з коментарями зображення поета-художника роботи кількох невідомих митців XIX ст., К. Брюллова, В. Штернберга, В. Жуковського, О. Козлова,

П. Петровського, М. Башилова, Я. де Бальмена, Г. Псьол, М. Микешина, О. Чернишова, М. Степанова, П. Куліша, А. Мульєрона, К. Шрейцера, Г. Гогенфельдена. Коментарі є історичними довідками щодо стосунків авторів творів та Т. Шевченка, історії створення робіт і лише іноді містять елементи характеристики способу інтерпретації образу поета-художника.

2010 р. побачило світ видання "Свічадо. Художники. Виставки. Колекції" (вибрані статті 1990–2000-х років), у якому Т. Чуйко у статті "Унікальність Ярослава Гладкого" вводить портрет Т. Шевченка (в кожусі й шапці) роботи майстра (дереворит плоскорізьби) в контекст історії й застосування цієї образотворчої матриці в українському мистецтві. В іншій статті видання – "Не скути душі живої" (Живопис і графіка II половини ХХ ст. у колекції Національного музею Тараса Шевченка: до проблем сприйняття та встановлення критеріїв визначення художньої вартості) – здійснено аналіз творів шевченківської тематики, зокрема портретів поета-художника та його зображень у тематичних картинах з урахуванням історичних особливостей означеного часового відтинку:

- щойно відшумілого культу особи 1950-х;
- відлиги 1960-х;
- трагічних для української інтелігенції 1970-х;
- застійних 1980-х;
- переломних, сповнених надій і розчарувань, творчого злету та гіркої іронії 1990-х.

Проаналізовано, зокрема, твори Ю. Балановського (1950), М. Дерегуса (1956), В. Куткіна (1959), В. Касіяна (1960), О. Вовка та В. Кондратюка (1961), І. Стадничука (1963), О. Попова (1964), М. Бароянца (1964), К. Філатова (1964), М. Прокопенка (1970), І. Марчука (1983), О. Заливахи (1989), В. Франчука (1994, 1997, 2000), В. Гарбуза (1990-ті) та ін.

Отже, майже за 150 років формування образотворчої шевченкіани, зокрема інтерпретацій образу поета-художника в живописі та графіці (портрет, тематична картина, книжкова графіка), системного підходу до виявлення, встановлення, аналізу та узагальнення художніх процесів і явищ, які вплинули на способи інтерпретації образу Т. Шевченка впродовж ХХ ст., здійснено не було. Тема потребує вивчення, що й визначаємо своєю метою.

1. Внучкова Л., Чуйко Т. Виставки шевченківські // Шевченківська енциклопедія: В 6 т. – К., 2012. – Т. 1. – С. 651–657. 2. Грабович Г. Колажі з Шевченком // Шевченко, якого не знаємо. – К., 2000. 3. Шевченко в образотворчому мистецтві. – К., 1963.

Надійшла до редколегії 16.05.13

Чуйко Т.

**К проблеме интерпретации образа Тараса Шевченко
в искусствоведении XX века (на примере живописи и графики)**

Освещён вопрос изучения искусствоведением XX века интерпретаций образа Т. Шевченко (на примере живописи и графики). До 1963 г. это – фиксация произведений на указанную тему в каталогах выставок (представлен обзор). Названы издания (с 1963 г.), содержащие элементы искусствоведческого анализа этих произведений, указаны его особенности.

Ключевые слова: искусствоведческий анализ, каталоги выставок, живописная шевченкиана.

Chuyko T.

**To Problem of Interpretation of Taras Shevchenko's Image
(Based on Examples of Painting and Drawing)**

The article explores the research of the 20th century art history into the interpretations of Taras Shevchenko's image (based on the examples of painting and drawing). Up to 1963, it had been concerned with the fixation of his works on a certain theme in catalogues of exhibitions (the review is available). The article lists the publications (since 1963 onwards) embracing the components of the above art history research as well as its specifics.

Key words: art history analysis, catalogues of exhibitions, pictorial art shevchenkiana.